

University of Groningen

Politieke stromingen en partijen in Nederland

Lucardie, Anthonie

Published in:
De syllabus

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1982

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A. (1982). Politieke stromingen en partijen in Nederland. *De syllabus*, 21(4), 2-7.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Politieke stromingen en partijen in Nederland

Paul Lucardi, Groningen

'Waarom zijn politici het nooit met elkaar eens?', hoor je mensen wel eens verzuchten, 'waarom moeten ze altijd ruzie maken?' Nu valt dit wel een beetje mee. Als je de Tweede Kamer bezig ziet merk je dat tal van besluiten met algemene stemmen of met een grote meerderheid van stemmen genomen worden. Toch kun je wel zeggen dat politiek zonder meningsverschillen niet goed mogelijk is – tenzij een dictator zijn eigen mening aan iedereen oplegt. Mensen zijn nu eenmaal verschillend en hebben verschillende belangen. Ze verschillen ook in hun opvattingen over het 'algemeen belang'. Daarover gaat het in de politiek: hoe regelen we de gang van zaken in ons land in het algemeen belang, ofwel het belang van alle Nederlandse burgers?

Mensen die daar ongeveer dezelfde ideeën over hebben noemen we een politieke stroming. Wanneer die mensen (of een deel van hen) een vereniging oprichten om hun ideeën uit te voeren en om vertegenwoordigers te kiezen in de Tweede Kamer (of de gemeenteraad of de Provinciale Staten), dan spreken we van een politieke partij.

Vier politieke stromingen

Een politieke stroming is een vaag geheel. Je hoort vaak dat we in Nederland vier politieke stromingen kennen, maar je kunt er ook wel meer of minder onderscheiden. Laten we het hier maar op vier houden. Dat zijn dan de liberalen, de protestants-christelijken, de katholieken en de socialisten. Deze stromingen hangen nauw samen met de levensbeschouwelijke 'zuilen' die ons land kent, of kende. Ze vallen er echter niet mee samen. Niet alle leden van de Rooms-Katholieke kerk hangen de politieke ideeën van de katholieke stroming aan, maar wel de meerderheid (tenminste tot ± 1970). De protestants-christelijke

Overzicht van de Tweede Kamer

stroming vertegenwoordigt echter maar een deel van de Protestanten in Nederland – en wel het meer rechtzinnige en gereformeerde deel.

De liberale stroming ziet vrijheid als het hoogste goed. Het woord 'liberaal' komt van het Latijnse woord *libertas* dat 'vrijheid' betekent. Volgens de liberalen dient het vrije spel der maatschappelijke krachten het algemeen belang, zowel op economisch gebied als op politiek en cultureel gebied. De overheid moet er wel op toezien dat dit vrije spel niet door één hele sterke groep overheerst wordt, maar mag zelf eigenlijk niet meespelen. De overheid moet zwakke groepen en individuen wel steunen maar niet van zich afhankelijk maken. Ze moet individueel bezit – van woningen, aandelen, grond – bevorderen en niet te zwaar belasten. Liberalen vinden de belastingen meestal te hoog en te progressief – m.a.w. de hogere inkomens worden volgens hen te zwaar belast. Nivellering en gelijkheid van inkomens, vermogens, macht of kennis zijn onmogelijk en onwenselijk, maar wel moet iedereen gelijke kansen krijgen in het spel om deze knikkers. Als je hard werkt en veel presteert, risico's durft te nemen en verantwoordelijkheid kunt dragen, mag je best meer verdienen dan een ander. De protestants-christelijke stroming ziet vrijheid wel als een groot goed, maar niet als het allerhoogste. Het allerhoogste is Gods Woord, de Bijbel. Vrijheid betekent voor deze stroming in de eerste plaats de vrijheid Gods Woord te horen en te gehoorzamen, naar eigen geweten. De overheid moet vooral deze vrijheid beschermen, bijvoorbeeld door christelijke scholen te subsidiëren. Over het algemeen moet de overheid zich niet al te veel met het maatschappelijk leven bemoeien, maar zoveel mogelijk overlaten aan de verantwoordelijkheid van de burgers. Schieten deze echter te kort in hun verantwoordelijkheid ten koste van zwakkere groepen, dan moet de overheid ingrijpen. Daarvoor willen de protestants-christelijken best offers brengen, dus hogere belastingen betalen. Evenals de liberalen wijzen zij nivellering en volledige gelijkheid van inkomens, macht en kennis af, maar zij willen de verschillen wel wat verkleinen. Ze leggen vaak de nadruk op het delen van verantwoordelijkheid, ook in het bedrijfsleven. Daarbij hopen ze dat de verschillende belangengroepen – ondernemers, vakbonden, boeren en middenstand – in de samenleving hun zelfstandigheid bewaren en toch blijven samenwerken.

De katholieke stroming deelt veel van deze denkbeelden en heeft dan ook vaak nauw samengewerkt met de protestants-christelijke stroming. De katholieken leggen iets minder de nadruk op vrijheid en iets meer op saamhorigheid. De eenheid van de Rooms-Katholieke kerk staat bij hen steeds voorop. Ook zij kennen de overheid geen al te actieve rol toe, al gingen ze hierin vaak iets verder dan de protestants-christelijken. De overheid moet samenwerking tussen verschillende belangengroepen actief bevorderen, onder andere door overlegorganen voor bedrijven en bedrijfstakken, vakbonden en ondernemers in te stellen. Samenwerking is voor de katholieken meestal belangrijker dan individuele zelfstandigheid en verantwoordelijkheid.

De socialistische stroming verschilt het meest van de liberale, al zijn er wel punten van overeenstemming. Zowel liberalen als socialisten gaan uit van hun humanistische idealen als de menselijke waardigheid, mondigheid en zelfontplooiing. Socialisten kennen de overheid echter een belangrijke taak toe bij de verwezenlijking van deze idealen.

Daarbij dient de overheid de burgers zoveel mogelijk invloed te geven op haar besluitvorming. Het vrije spel der maatschappelijke krachten leidt volgens hen doorgaans tot overheersing van de zwakken door de sterken. In onze maatschappij zijn de sterken meestal de bezitters van kapitaal, macht en kennis. Die zaken moeten beter, dus gelijkmatiger verdeeld worden. De zwakkeren moeten zich verenigen – het woord 'Socialisme' komt van het Latijnse socius, dat 'bondgenoot' betekent. Alleen door samenwerking kunnen de 'bondgenoten' macht, kennis en kapitaal verwerven; individueel kunnen ze immers weinig bereiken. Extra inspanning mag wel extra beloond worden, maar over het algemeen achten socialisten de inkomensverschillen te groot.

Dit korte overzicht is bewust nogal vaag gehouden. In de volgende paragraaf zullen we zien hoe deze vage ideeën gestalte hebben gekregen in de vele politieke partijen die ons land kent.

Politieke partijen van 1879 tot 1917: de Schoolstrijd

Tot 1879 bestond er eigenlijk in Nederland nog géén echte politieke partij. In dat jaar werd de Anti-Revolutionaire Partij door Abraham Kuyper opgericht om de protestants-christelijke stroming in het parlement te versterken. De aanleiding daartoe vormde de Schoolstrijd, waarover hieronder meer. Deze stroming voelde zich daar toen ondervertegenwoordigd. De meerderheid in de Tweede Kamer behoorde in die tijd tot de liberale stroming, maar had zich niet in een politieke partij verenigd.

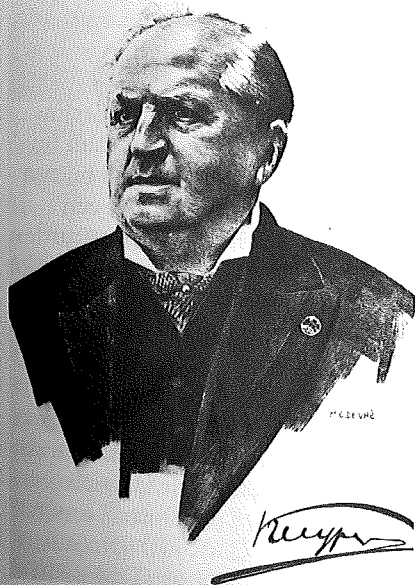
federatie, de Liberale Unie. De socialisten, toen nog een zeer kleine stroming, richtten in 1881 de Sociaal-Democratische Bond op. De katholieken organiseerden zich het laatst: in 1904 in een Algemene Bond van Rooms-Katholieke Kiesverenigingen, die pas in 1926 een echte partij werd en zich Rooms-Katholieke Staatspartij ging noemen. Ze hoefden zich niet zo druk te maken omdat ze in het Zuiden toch wel een meerderheid hadden, en in het Noorden vrijwel geen kans hadden om zetels te winnen.

Johan Rudolf Thorbecke

De katholieke kamerleden hadden tot ± 1860 meestal samengewerkt met de liberalen. Soms stemden katholieken zelfs op een liberaal, bijvoorbeeld op Thorbecke die door het katholieke district Maastricht werd gekozen en vele jaren minister-president is geweest. Na 1860 brak echter de Schoolstrijd uit, die katholieken en liberalen verdeelde. De liberalen wilden namelijk het openbaar onderwijs wel, maar het bijzonder – katholiek of protestants-christelijk – onderwijs niet door de overheid laten bekostigen. Juist in die tijd begon het lager middelbaar onderwijs zich flink uit te breiden – vóór die tijd ging de meerderheid van de bevolking niet of nauwelijks naar school. De Schoolstrijd bracht dan ook veel mensen in beroering. Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis gingen katholieken en protestants-christelijken nauw samenwerken om de liberale regering te bestrijden. De socialisten stonden in deze strijd aan de kant van de liberalen, maar telden nog nauwelijks mee. Zij vonden andere zaken trouwens belangrijker, zoals algemeen kiesrecht en afschaffing van particulier eigendom. Daarover waren ze het in de Sociaal-Democratische Bond overigens onderling niet helemaal eens; een aantal gematigde leden richtte in 1894 de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) op.

Tot 1917 woedde de Schoolstrijd voort. Een liberaal kabinet bracht toen een compromis tot stand: bijzonder onderwijs en openbaar onderwijs kregen gelijke rechten, terwijl daarnaast alle volwassen mannen – en na 1919 ook vrouwen – kiesrecht kregen; bovendien werd het parlement niet meer per district maar landelijk verkozen. Vanaf die tijd kwam het aantal zetels dat een partij in de Tweede Kamer won overeen met het aantal stemmen dat ze landelijk behaalde. Dit noemt men het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

Abraham Kuyper

Kamerleden werden in de 19de eeuw meestal niet door partijen kandidaat gesteld, zoals tegenwoordig, maar door plaatselijke verenigingen van kiezers. Lang niet iedereen mocht toen stemmen, alleen mannen die enige welstand bereikt hadden. Van deze mannen kwamen enkelen vóór de verkiezingen in clubs bijeen en kozen dan een kandidaat uit. Er werd per district gestemd: wie de meeste stemmen won, eventueel na herstemming, zou dat district in de Kamer vertegenwoordigen. In dit systeem speelden landelijke partijen niet zo'n grote rol. Pas in 1885 vormden een aantal plaatselijke verenigingen van kiezers uit de liberale stroming een nogal losse

Van 1917 tot 1940: verzuiling en verstarring

Bij de verkiezingen van 1918 mochten voor het eerst alle Nederlandse mannen boven de 25 jaar stemmen. Geen enkele partij behaalde een meerderheid, maar de Algemene Bond van Rooms-Katholieke Kiesverenigingen werd met 20% van de stemmen de grootste partij. Samen met de Anti-Revolutionaire Partij en de Christelijk-Historische Unie, die zich in 1894 van de ARP had afgesplitst, zouden de katholieken tot 1967 een meerderheid in de Tweede Kamer houden. Tot 1940 kwam de minister-president altijd uit een van deze partijen voort. De bekendste van hen

Hendrik Colijn

was Hendrik Colijn, een Anti-Revolutionair, die in de jaren '30 de toen zeer hoge werkloosheid tevergeefs trachtte te bestrijden door fors te bezuinigen op de overheidsuitgaven. De liberalen steunden hem daarbij over het algemeen. Zij waren sinds het begin van de 20ste eeuw verdeeld over twee partijen – en af en toe ook over een paar kleine splintergroepen. De linkervleugel van de Liberale Unie had zich afgesplitst en in 1901 de Vrijzinnig-Democratische Bond opgericht. De Liberale Unie ontwikkelde zich geleidelijk van een losse federatie tot een echte partij en noemde zich vanaf 1921 de Vrijheidsbond en later de Liberale Staatspartij. Deze partij toonde zich nog huiveriger voor overheidsingrijpen in het sociaal en economisch leven dan de Vrijzinnig-Democratische Bond. Beide partijen behaalden destijds elk niet meer dan 7 of 8% van de stemmen. Aangezien liberalen, protestants-christelijken en katholieken het in de jaren tussen de twee wereldoorlogen over de belangrijkste zaken eens waren, voerden alleen de socialistische echte oppositie. Zij verzetten zich fel tegen de bezuinigingspolitiek van Colijn en tegen de naar hun opvatting overdreven uitgaven voor leger en vloot. Ze waren het echter onderling niet eens over wat er wel zou moeten gebeuren. De rechtervleugel, die de meerderheid in de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij achter zich kreeg, stond geleidelijke hervormingen voor. Door enige grote bedrijven te nationaliseren en een economisch plan op te stellen zou de overheid werk en welvaart voor allen moeten scheppen. De gematigde vleugel van de SDAP hoopte voor deze politiek een meerderheid in de Tweede

Kamer te winnen en daarbij een coalitie (verbond) met de katholieken te sluiten.

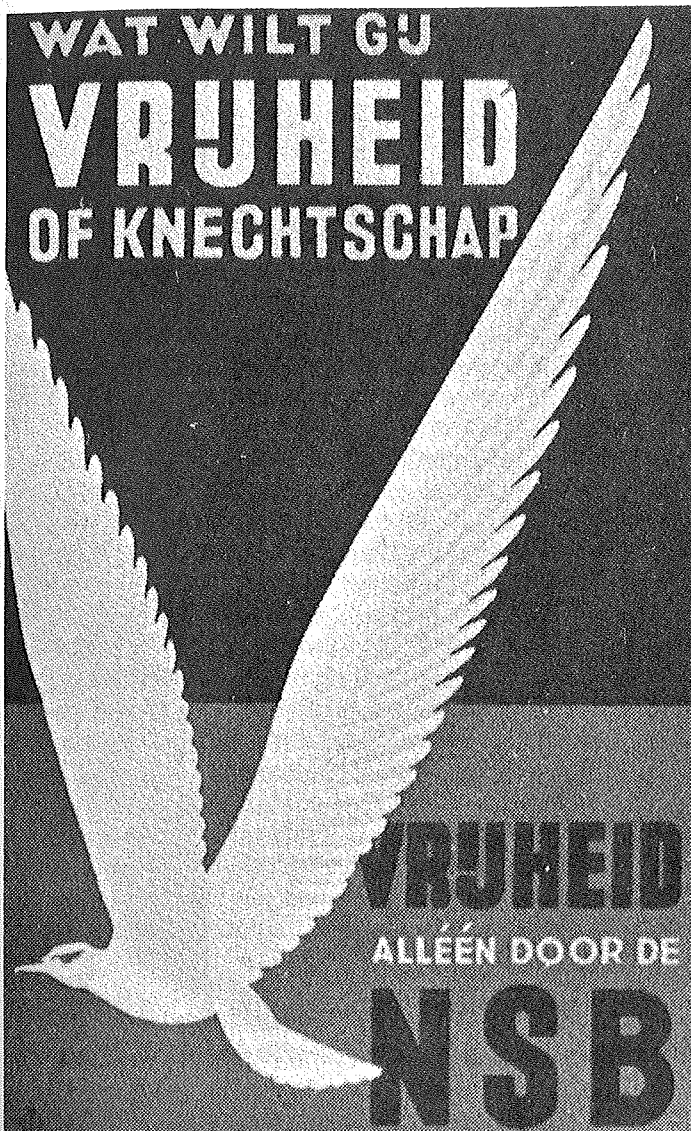
De linkervleugel zag daar weinig heil in. Zij bleef hopen op een snelle doorbraak van de partij, eventueel zelfs een revolutie. In 1918 leek de revolutie in Europa snel om zich heen te grijpen. Eerst in Rusland, toen ook in Duitsland. De oude leider van de SDAP, Mr. Pieter Jelles Troelstra, sprak toen de verwachting uit dat zij niet stil zou blijven staan voor de Nederlandse grens. Die uitspraak joeg de behoudende partijen in Nederland grote schrik en woede aan. Zij weigerden tot 1939 om de SDAP tot een regeringscoalitie toe te laten. Troelstra gaf spoedig na 1918 de hoop op revolutie op, maar sommige andere socialistische niet. Een groot deel van deze revolutionaire socialistische kwam buiten de SDAP te staan. Al in 1909 had een kleine groep zich afgesplitst en een partij opgericht die later de Communistische Partij van Nederland zou gaan heten. Deze partij volgde trouw de aanwijzingen van de Communistische Internationale in Moskou, tenminste tussen 1930 en 1963. Daarnaast traden nog kleinere groepen op die wel naar een socialistische revolutie streefden maar onafhankelijk van Moskou bleven. Geen van beide socialistische vleugels kreeg zijn zin. De SDAP won nooit meer dan 25% van de stemmen, de Communistische Partij hoogstens 4%, de anderen nog minder. Vooral de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij raakte nogal teleurgesteld dat zij slechts een minderheid van de arbeidersklasse voor haar denkbeelden kon winnen. De meerderheid van de arbeiders stemde op een katholieke of een protestants-christelijke partij. Dit verschijnsel wordt meestal verklaard met de verzuiling van de Nederlandse samenleving in die periode.

Verzuiling wil zeggen dat de samenleving verdeeld is in levensbeschouwelijke groeperingen (zuilen) die zich op allerlei gebieden organiseren dwars door sociale rangen en standen of klassen heen. De zuilen hebben weinig contact met elkaar, behalve aan de top waar hun leiders onderling overleg plegen. Zo sloten katholieke arbeiders zich aan bij een katholieke vakbond en katholieke ondernemers bij een katholieke ondernemersbond, zij gingen vissen met een katholieke hengselclub, lazen een katholieke krant, stuurden hun kinderen naar een katholieke school en naar katholieke jongerenclubs, luisterden naar de Katholieke Radio Omroep en stemden op een katholieke partij. Voor protestants-christelijke arbeiders en ondernemers waren er ook afzonderlijke vakbonden, clubs, kranten enz. Zelfs de liberalen stichtten, min of meer noodgedwongen, hun eigen verenigingen. Socialistische deden hetzelfde, al probeerden ze niet de ondernemers te organiseren, maar richtten zich alleen op de arbeiders.

Van 1940 tot 1970: ontzuiling en 'doorbraak'

De zuilen raakten enigszins aan het wankelen tijdens de Tweede Wereldoorlog. In het verzet tegen de Duitse bezetting werkten protestants-christelijke, katholieke, liberale en socialistische Nederlanders soms samen – al bleven deze stromingen vaak een eigen illegaal blad uitgeven.

Op een heel andere wijze maakten sommige Nederlanders zich los van hun zuilen door met de Duitse bezetters te collaboreren. Deze mensen sloten zich vaak bij de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) aan, een partij die voor 1940 weinig betekende maar met Duitse steun tussen

Tweede Kamerverkiezingen 1933

1940 en 1945 wel invloed genoot. De Nationaal-Socialisten wilden het meerpartijstelsel en de democratie vervangen door een dictatuur onder leiding van één man – haar eigen Leider, Anton Mussert. Na de bevrijding van 1945 werd de NSB snel verboden en werd haar Leider terecht gesteld. De andere politieke partijen, die door de Duitse bezetters waren verboden, keerden bijna allemaal terug, al veranderden ze soms van naam. Zo noemde de Rooms-Katholieke Staatspartij zich voortaan Katholieke Volkspartij (KVP). De SDAP sloot zich aan met de Vrijzinnig-Democratische Bond en enkele kleinere groeperingen tot de Partij van de Arbeid (PvdA). De meeste Vrijzinnig-Democraten verlieten deze partij echter al spoedig en verenigden zich in 1948 met de meer behoudende liberalen in de nieuwe Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). De PvdA kreeg dan ook in 1948 niet veel meer stemmen dan de SDAP in 1937 (27% resp. 23%). Haar hoop, nu eindelijk een door de zuilen heen te breken (de zgn. doorbraak) ging niet in vervulling. De overgrote meerderheid van de katholieke en protestants-christelijke zuilen bleef trouw op de KVP, ARP en CHU stemmen. De KVP werd bij de eerste naoorlogse verkiezingen in 1946 de grootste partij met 32% van de stemmen.

Al leek de 'doorbraak' dan mislukt, de nieuwe PvdA mocht nu wel meeregeren. Vooral de KVP wilde de socialisten in de regering hebben om de ernstige problemen rond Indonesië en de economische wederopbouw te helpen oplossen. In Indonesië was in 1945 een sterke onafhankelijkheidsbeweging opgekomen waar de Nederlandse gezagsdragers geen raad mee wisten. Alleen de Communistische Partij wilde Indonesië meteen onafhankelijkheid verlenen. De ARP en de meerderheid van de VVD wilden daar niets van weten. De KVP, CHU en PvdA namen een tussenstandpunt in en kwamen in 1950 na moeizame onderhandelingen en twee zgn. politionele acties eindelijk tot de erkenning van de zelfstandige republiek Indonesië. Het verlies van de Indonesische kolonie werd vrij soepel opgevangen dank zij het snelle herstel van de Nederlandse economie en de opbouw van een moderne industrie. De regeringscoalitie van KVP, PvdA en CHU – waaraan tot 1952 ook de VVD deelnam, en vanaf 1952 de ARP – bevorderde de economische groei door de lonen en (iets minder) de prijzen laag te houden. Bovendien bracht de coalitie onder leiding van de PvdA'er Willem Drees vele sociale hervormingen tot stand op het gebied van sociale verzekeringen en regelingen voor ouderdom, ziekte, invaliditeit, werkloosheid en dergelijke. Dit stelsel van regelingen en verzekeringen noemt men nu vaak de sociale verzorgingsstaat.

Dr. Willem Drees Sr.

Naarmate de welvaart toenam en de sociale verzorgingsstaat zich uitbreidde, groeide ook de weerstand daartegen en klonk de roep om vrijheid voor de particuliere ondernemer luider. De VVD, sinds 1952 in de oppositie, won met deze roep in 1959 veel nieuwe kiezers en haalde ruim 12% van de stemmen, terwijl de PvdA er enige verloor. De KVP besloot tot een coalitie met de VVD, waaraan ook de ARP en de CHU deelnamen. Deze coalitieregering bemoeide zich minder met lonen en prijzen, die sneller gingen stijgen. Toch nam het onbehagen in de verzorgingsstaat langzamerhand verder toe. Zo ontstond er een groep rond boer Koekoek, de Vrije Boeren, die zich verzetten tegen het verplichte lidmaatschap van een bedrijfsorganisatie, het Landbouwschap. Pacifisten maakten zich druk over de

Hendrik Koekoek

wapenwedloop en in het bijzonder de kernwapens die ook in Nederland werden opgeslagen. Ook de Communisten protesteerden daar overigens tegen. Iets later begonnen studenten en werkloze jongeren die zich Provo's noemden, speelse acties te voeren tegen de welvaart, tegen de strenge politieverordeningen in Amsterdam en tegen het Gezag in het algemeen.

De groepen vormden soms ook politieke partijen. De Vrije Boeren richtten onder leiding van Koekoek de Boerenpartij op, die in 1963 2% en in 1967 bijna 5% van de stemmen vergaarde. De pacifisten verenigden zich met linkse socialistische in de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), die in 1963 en in 1967 3% van de stemmen kreeg. In 1967 deed bovendien voor het eerst Democraten '66 aan de verkiezingen mee. Deze partij wilde het verzuilde en verstarde politieke bestel 'laten ontploffen' en het politieke leven vernieuwen en vereenvoudigen. D'66 behaalde in 1967 5% van de stemmen. De opkomst van al deze nieuwe partijen ging natuurlijk ten koste van de oude partijen, vooral de KVP en de PvdA. Beide partijen raakten daarbij zelf in verwarring.

Binnen de KVP knaagde bij sommigen de twijfel aan het verzuilingsbeginsel. Moesten katholieken wel zo nodig allemaal op één partij stemmen? Zouden ze niet liever samengaan met de protestants-christelijke partijen? Of zouden katholieken samen met socialistische een radicale verandering van de maatschappij moeten zien te bereiken? Deze laatste mening dreef een aantal jongere KVP-leden ertoe in 1968 uit de partij te stappen en de Politieke Partij Radikalen (PPR) op te richten, die nauw ging samenwerken met de PvdA maar op sommige punten een nog radicalere aanpak voorstond, al noemde ze zich niet socialistisch. De meerderheid van de KVP had toen al besloten toenadering te zoeken tot ARP en CHU. Na een korte regeringssamenwerking met de PvdA in 1965-'66, die eindigde in de 'Nacht van Schmelzer', koos de KVP opnieuw voor een coalitie met de VVD.

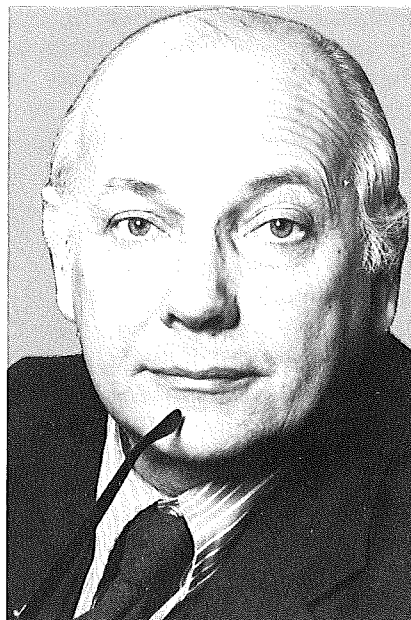
Ook binnen de PvdA roerde zich een groep jongeren, Nieuw Links genaamd, die de partij wilde vernieuwen en naar links duwen. Evenals de PPR, de PSP en D'66 wenste deze groep de sociale verzorgingsstaat niet af te breken maar te democratiseren. Ze eisten 'inspraak' of 'medezeggenschap' en 'openheid'. Niet alleen de overheid maar ook het bedrijfsleven, scholen, universiteiten enz.

zouden personeelsleden en andere betrokkenen meer invloed moeten gunnen op hun besluitvorming. Nieuw Links verwierf al spoedig grote invloed binnen de PvdA.

Politieke partijen na 1970: vernieuwing en crisis

De verkiezingen in 1971 stonden in het teken van de democratisering. Partijen als D'66, de PPR, de PSP en wat schoorvoetend de PvdA – onder invloed van Nieuw Links – legden daar veel nadruk op. Samen kregen ze 35% van de stemmen. De grootste verliezer was de KVP. Voor 't eerst in de vaderlandse geschiedenis konden de katholieken zelfs samen met de twee protestants-christelijke partijen en de liberale VVD geen meerderheid in het parlement vormen. Gelukkig – voor hen – had zich in 1970 een groep behoudende socialistische afgesplitst van de PvdA, en de partij Democratisch-Socialisten '70 (DS'70) opgericht. Deze groep had zich tevergeefs verzet tegen de groeiende invloed van Nieuw Links bij het streven naar democratisering en in het buitenlands beleid. Nieuw Links wilde enige afstand tegenover Amerika en de Noord-Atlantische Verdrags Organisatie in acht nemen, terwijl de Democratisch-Socialisten '70 juist trouw wilden blijven aan beide. DS'70 sloot zich nu in 1971 aan bij de regeringscoalitie van KVP, ARP, CHU en VVD. De verschillen binnen de coalitie bleken echter te groot, vooral op sociaal-economisch gebied. Reeds in 1972 traden de DS'70 ministers af en viel het kabinet. Nieuwe verkiezingen brachten opnieuw verliezen voor de KVP en vooral ook voor de CHU; de KVP zakte naar 17% (in 1967 nog 27%), de CHU tot even onder de 5%. De zuilen protestants-christelijke kiezers stemden nu op VVD of PvdA of op een nieuwere partij. Vooral de Politieke Partij Radikalen deed het goed in 1972 en haalde bijna 5% van de stemmen. De PvdA was nu de grootste partij geworden. Na moeizame onderhandelingen vormde PvdA-leider Joop den Uyl in 1973 een kabinet met leden van de PPR, D'66, de ARP en de KVP.

Het kabinet-Den Uyl stelde zich ten doel inkomens, kennis en macht gelijkjer te gaan verdelen. De inkomensverdeling veranderde inderdaad enigszins in het voordeel van de laagstbetaalden, maar van de andere hervormingen kwam

Joop den Uyl

weinig terecht. De socialisten weten dat meestal aan tegenwerking van de kant van de katholieken. Daarbij kwam echter de verslechterde economische toestand. Vooral na de olie-crisis van 1973 steeg de werkloosheid en raakte de overheid steeds dieper in de schulden. Het geld en de geestdrift voor democratisering en andere hervormingen raakten op. In 1977 viel het kabinet, enkele maanden voordat er toch nieuwe verkiezingen zouden komen. De KVP had zich inmiddels verenigd met ARP en CHU in een federatie, het Christen-Democratisch Appèl (CDA), dat in 1980 een echte partij zou worden. Slechts kleine groepjes van protestants-christelijke en de katholieke stroming weigerden deze nauwe samenwerking, en richtten afzonderlijke partijtjes op, die echter in 1977 geen zetels in de Tweede Kamer wonnen. Daarnaast bleven twee oudere protestants-christelijke partijtjes, de Staatkundig Gereformeerde Partij van 1918 en het Gereformeerd Politiek Verbond van 1948 wel zelfstandig voortbestaan. Zij haalden in 1977 2% respectievelijk 1% van de stemmen. Het Christen-Democratisch Appèl kreeg 32%, iets meer dan KVP, ARP en CHU samen in 1972. De grootste partij bleef echter de PvdA met 34% van de stemmen. De kleinere linkse partijen – PPR, PSP en CPN – vielen terug van bijna 11% tot ruim 4%. De VVD steeg naar 18%. De PvdA verwachtte na haar enorme winst van 10 zetels weer een kabinet te kunnen leiden. Na langdurig touwtrekken brak het CDA de onderhandelingen echter af en sloot een coalitie met de VVD, die onder leiding van Dries van Agt met een meerderheid van slechts één zetel in de kamer toch tot 1981 bleef regeren. De politieke problemen namen in deze jaren verder toe, tegelijk met de werkloosheid. De politieke partijen zochten naarstig naar een oplossing voor de vele sociale en economische problemen. Ze gaven vaak toe aan de druk van actie- en belangengroepen die op veel terreinen actie voerden: voor en tegen kernwapens, kernenergie, natuurbehoud, onderwijsvernieuwing (de Middenschool), wegenbouw, ontwikkelingshulp, huisvesting (kraken). De verkiezingen van 1981 leverden een verwarrend beeld op. De regeringspartijen CDA en VVD verloren enige stemmen en daarmee hun meerderheid. De grootste oppositiepartij, de PvdA, verloor echter nog veel meer: ruim 5% van de stemmen. Deze stemmen gingen voornamelijk naar D'66 en de kleine linkse partijen PSP, CPN en PPR. D'66 had zich na een tijd van teruggang en zelfonderzoek rond 1973 onder leiding van Jan Terlouw tot een liberale partij ontwikkeld, die een beetje lijkt op de Vrijzinnig-Democratische Bond van voor de oorlog. Zij toont minder afkeer van staatsingrijpen in het economisch leven dan de VVD, maar wil daarbij veel minder ver gaan dan de PvdA. De PvdA vindt dat de overheid veel meer werk moet scheppen en bedrijven moet kunnen beïnvloeden bij hun beslissingen over investeringen en ontslagen. D'66 en het CDA koesterden daar enige twijfel over en hopen vooral door overleg en samenwerking van overheid, ondernemers en vakbonden de economische toestand te verbeteren. Ze zijn daarbij – meer dan de PvdA – bereid de overheid te laten bezuinigen. De VVD wil veel meer bezuinigen en liefst de belastingen verlagen, zodat ondernemers weer behoorlijke winsten zouden kunnen maken. Die winst zullen ze dan gebruiken om werklozen in dienst te nemen, hoopt de liberale VVD. De socialisten stellen weinig vertrouwen in die liberale oplossing. De kleine linkse partijen (PPR, PSP en CPN) gaan nog verder, zij willen de ondernemers alle macht ontnemen en de

arbeiders zelf hun bedrijven laten besturen. Ook op andere gebieden verschillen de partijen van mening. Zo is de VVD vóór kernenergie en nieuwe kernwapens, CDA en D'66 aarzelen, PvdA en klein links zijn tegen. Deze meningsverschillen lopen soms hoog op. De tweede regering Van Agt, waaraan sinds 1981 CDA, PvdA en D'66

Dries van Agt

deelnemen, kwam heel moeizaam tot stand en viel al bijna uit elkaar nog voordat ze echt begon te regeren. De problemen die ze moet oplossen zijn niet gering: groeiende werkloosheid, grote staatsschulden, kernenergie (wel of niet de kerncentrales van Dodewaard en Borssele sluiten?) en kernwapens (nieuwe raketten wel of niet in Nederland plaatsen?). Bij al deze problemen gaat het om het 'algemeen belang'. De VVD ziet dat heel anders dan de PvdA, de PSP denkt er anders over dan de SGP. Gelukkig maar, zolang er zoveel verschillende meningen geuit worden komen we er misschien wel eens achter wat nu de beste oplossing is. Maar dat kan lang duren. Politiek is een zaak van lange adem.

Met dank aan: Stichting Burgerschapskunde in Leiderdorp
Het Losblad, Alkmaar
Rijks Voorlichtingsdienst in Den Haag
voor het beschikbaar stellen van de foto's in dit
themanummer.